

Nyugat · / · 1937 · / · 1937. 5. szám · / · FIGYELŐ
Erényi Gusztáv: FAUST DOKTOR MAGYAR FÖLDÖN

A Faust-monda szerint Faust doktor, a híres varázsló, földkörüli utazása közben Egyiptomból jövet, «útját ismét napkelet és éjfél felé véve», elkerült Budavárába is, «a termékenység országának fővárosába, ahol a víz soha ki nem apad, ahol a vízbe mártott vas veresrézzé változik és ahol a föld mélye mindenütt aranyat, ezüstöt és egyéb nemesércet rejt». De mi ezúttal nem a középkori ezermester és ördögcimbora nyomait követjük. A Nemzeti Színház felújításának kapcsán néhány megjegyzést akarunk fűzni Goethe «Faust»-jának magyarországi sorsához. A mű színpadi sorsa, amely német nyelvterületen is meg-megtorpanó, mindig csak kísérleti szinten mozgó, kevésbé érdekelt. Elsősorban a könyvdrámának, a goethei rendeltetés betetőző megnyilatkozásának visszhangjára gondolunk, amely - úgy érezzük - művelt

közönségünk körében némileg elmarad a világirodalom sok más, a Faust-nál nem mindig könnyebb fajsúlyú remekműve mögött.

Ennek a lecsökkentett visszhangnak lelki okait kutatva önkéntelenül Az ember tragédiájá-nak analógiájába ütközünk. Külföldön Madách remekművének előbb át kell törnie a Faust-ra emlékeztető scenikai hasonlóságok korlátain, hogy teljes megértésre találjon. Idebenn fordított az eset. Madách tragédiája busásan fedi az olvasók többségének a gondolati drámával szemben fennálló szükségletét. Amennyire feszélyezi Madách külföldi olvasóját, ha a magyar tragédia egyes jeleneteiben Mefisztó, a Föld szelleme, az arkangyalok, a tanuló vagy Márta faustbeli alakjainak mására vél bukkanni, ugyanolyan ösztönösen tartja távol magától a magyar közönség is ezeket a látszólagos hasonlóságokat, elutasítva Madách esztétikai befolyásoltatásának még távoli gondolatát is. Pedig az ellentét Madách és Goethe drámai költeménye közt nemcsak eszmebeli, hanem formai, környezeti és vérmérsékletbeli vonatkozásaiban is igen nagy. Madáchot nehézkessége a konkrét elképzelésben és kifejező készségének hiányossága itt-ott költői alkalmazkodásra utalta, de eszmemenetében, munkatervében a mű egészének felépítésében annál feltékenyebben őrizte meg szellemi önállóságát. Ennek hangsúlyozása nemcsak kifelé, hanem befelé sem lehet sohasem túlzott. Tartozunk vele Madách géniuszának, de rászorulunk már csak azért is, hogy a «Faust» páratlan mélységét és zamatát elfogulatlanul élvezhessük.

Madách költeményén végighasít egy Goethe utáni megmozdulás, a hegeli történetfilozófia szele, - egy meggyötört, nőben, emberekben csálódott költői lélek talajába kapva. A történeti elgondolás és a pesszimizmus levegője ma egyaránt kedvez Az ember tragédiája külföldi elismertetésének, erős része van a bécsi és a hamburgi sikerben, - ma, amikor a tizenkilencedik század uralkodó eszméinek csődje az emberiséget kétkedővé tette és éppen német földön új történetbölcseleti elméletet váltott ki. Ezzel szemben a Faust nagyjában-egészében geschichtsfrei és költőjének minden mélységes szkepticizmusa ellenére is áthatja a kezdődő evolúció korának törtető optimizmusa. Jelképes kifejezését találjuk ennek az irányzatnak a hős ernyedetlen törekvésében és a végső felmagasztosulásban, amely teljes, szívből fakadó és nem csupán elrendező, kiegyensúlyozó, mint az Úr befejező szózata Madách tragédiájában.

Ehhez járul egy mélyreható, a két költő egyéniségéből fakadó metódikai ellentét. Amit Madách a teremtéstől az emberiség kihalásáig történeti egymásutánban megalkotott, egy-két évi verejtékes, de folytatólagos munka terméke volt, míg Goethe egy ember életét - a kísérletezés és kísértés legkülönbözőbb életkorain át - időközönként felfrissülő munkaetappokban, szemelvényes sokrétűségben, egy hatvanéves teremtési ciklus során termelte ki magából. Ha mélyebben akarjuk jellemezni Faust keletkezésének történetét, hozzá kell fűznünk, hogy ebben a szakadozottságban rendszer van. Goethe sajátos, egyedülálló munkamódszere megkívánta, hogy egyéb sokoldalú munkásságát megtoldja egy egész életet betöltő, bonyolult szerkezetű és mégis önmagáért is helytálló komponenssel, amelynek a Faust-monda átvett töredékei mithikus keretet adnak. Teremtő képzeletének átfogata különben nem tükröződik egyik művében sem teljes egészében. Lírája, regényei és regényes önéletrajza, az Iphigénia és a színelmélet mind egyéniségének egy-egy különálló része. De a Faust-ba valamennyiből szüremlik valami, a Faust az egész Goethe. A líra ott cseng a kórusokban és Gretchen dalaiban; a regényesség Margit realiztikus történetéből árad felénk, amely külön dráma a

drámában és az egész mű színpadi magva, olyannyira, hogy a két rész egy estén való lejátszása helyett inkább fontolóra kellene venni a Margit-dráma kisajátítását a színpad céljaira; Iphigénia fausti mására bukkanunk, a Heléna-színben; a színelmélet költői beteljesülésére ébred a husvéti séta színfoltjaiban és a második rész kezdetén («Am farbigen Abglanz haben wir das Leben!»).

És milyen megkapó az átívelés az első rész költői realizmusából a második rész költői szimbolizmusába! Mennyire lenyűgöz a heterogén értelmi és érzelmi részek tözsomszédsága: a vérszerződés gondolatpátoszának és a tanulójelenet szatírájának, az Auerbach-pince duhaj hangulatának és a Margit megjelenéséhez tapadó szűzies áhítatnak, a Homunkulus-gyártás cinikus jelenetének és a klasszikus Walpurgis-éj ófilológiai fantómjainak egymásbakapcsolódása! Milyen szervesen fonja egybe a legkülönbébb részeket Mefisztó elbölcsekedő és mégis húsból-vérből való egészséges humortól átítatott alakja!

Közeljutásunkat a Faust ezer színárnyalatban pompázó, komplex tüneményéhez a lelki gátlásokon kívül rendkívül megnehezíti egy technikai körülmény, a magyar Faust-fordítások fogyatékosága is. Nem kevesebb, mint hat ilyen fordításunk van (közöttük csak kettő terjed ki a tragédia második részére), de valamennyi kissé dohos, írószoba-szagú és a dráma eszméleti koncepcióját inkább Faust suta megjelenésű famulusának, Wagnernek, mintsem a hősnek szemszögéből érzékelteti. Az első Nagy István-féle, 1860-ból kelt Faust-fordításhoz képest, amelynek szerzője, miután Eötvös József bárónak ajánlotta munkáját, előszavában őszintén hivatkozik erőinek korlátoltságára, Dóczi Lajos átültetése (1873) határozott haladás, noha nála is gyakran váltakoznak frissen pattogó rímek döcögő, magyartalan sorokkal. A nyolcvanas években három magyar Faust lát napvilágot: a Komáromy Andor és Szabó Mihály jelentéktelen kísérlete mellett Várady Antal elmerülése a második részbe kétségtelenül valamennyi kísérlet közül a legértékesebb. Hozzá viszonyítva az új Kozma Andor-féle, mindkét részt átölelő fordítás ismét hanyatlásszámba megy.

Méltó magyar Faust-fordításnak még csak ezután kell megfogannia egy kongeniális költő agyában, aki nem tapad Wagnerként szavakhoz, hanem az egész teremtségi folyamatot újra felépíti magában. Addig egyes kiragadott részek újraköltésével is sokat lendíthetnénk a magyar Faust ügyén és közelebb hozhatnók az egész témakört a magyar lelkiséghez. Ilyen részek lehetnének például az ótestamentum fordítása és az ördögidézés, Faust és Margit párbeszéde Istenről, Margit esdeklése a keresztnél, vagy a második rész Heléna-színe, Philemon és Baucis meg a «négy szürke asszony» jelenete.

De ha a magyar olvasóközönséget meg akarjuk barátkoztatni Faust költői világával, gondosan el kell kerülnünk még egy félreértést. Nem szabad azt a látszatot kelteni, mintha Faust a németiség különleges problémája és tragédiája lenne, amely ily értelmezésben Wagner Richárd zenedrámáihoz csatlakozik. Ez a jelmondat, amelyet a pesti rendezés alkalmával Wüstenhagen hamburgi intendáns is hangoztatott, politikai melléköngéjével könnyen elkedvetlenít. Mi is tulajdonképpen a Faust-ban az a töről szakadt germán elem? Egy-két Holbein-szerű német kisvárosi kép talán? Vagy Lipcsének, ennek a «kis Páris»-nak dícsérete? Vagy az észak emberének romantikus sóvárgása a dél napsütéses klasszicitása után? Különlegesen német-e az az isteni szózat, hogy «jó embernek jó utat sugalmas ösztöne mutat» vagy az az angyali üzenet, hogy «Ki mind magasabbra törve fárad, megmentjük a kárhozattól»? Bizonyára sokkal

toborzóbb hatású lenne utalni arra, hogy Schiller és Beethoven himnusza mellett, amely az emberek millióit karolja át és csókot küld az egész világnak, kétségtelenül Faust a német alkotó szellem leguniverzálisabb kinyilatkoztatása, amely távoli korokat kapcsol egybe és a német kisállami múlt termékeny szintjéről mérőlécezt tart az egységbe tömörült német jövő elé.